

D aib apl a/

/ Handlungsplan

ggbe, t¹ht, v^{tt}, v¹ht

SISDOALLU

1.1 Sámi doaimmaplána dárbu ja ulbmilat

56. n. p. r. h. e. e. v. g. v. j. e. t. e. r. t. j. e. t.

Kultuvrralaš gulahallan

e r'v' v' - b r g' u' e' |
g' k' k' v' r' | h' n' v' t' v' t' e'
g' b r g' e v' e g' e r' t' g'
n t r n - e n v' g: k' k' v' r' g' |

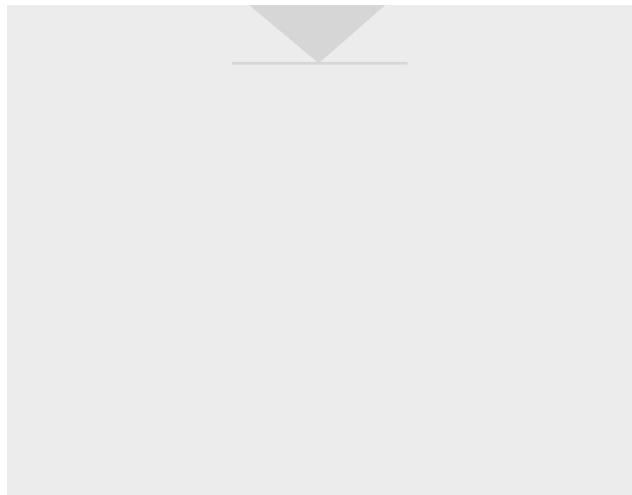

g'v' d e rv' v' f' n' g' e' f' y' k' k' -
ge e' ge e e e' b' v' n' d' r' gg
t' ht ht e n be e' t' h' g' h' t' e' r'
e' r' e' k' v' t' k' t' b' h' t' d' g' b' e' || g' b' k' k' |
|| d' h' t' g' h' t' e' r' v' v' v' d' -
e' || t' h' g' d' h' t' k' |
g' v' t' n' t' h' t' e' k' | e' k' | h' k' k' t' |
e' t' h' g' b' k' k' | k' r' n' e' r' e' k' e' h' t' e'
g' g' g' n' n' t' h' t' e' || r' e' d' r' e' r' r' |
g' v' h' t' v' v' | b' k' | g' b' d' r' r' n' e' e' e' v'
b' d' r' b' e' k' v' d' .

e' r' v' v' v' d' - e' || t' r' gg' k' f' g' -
g' b' b' | v' d' g' g' v' t' g' v' h' t' g' e' | ,
f' y' k' k' g' e' | g' v' d' e' r' v' v' v' d' -
f' t' h' t' e' b' r' gg' , g' g' f' n' r' r' t' .
| gg' | e' t' v' d' t' e' r' r' |
f' g' b' r' r' , h' k' e' b' v' d' f' || e'
g' v' h' e' e' e' v' t' n' t' g' e' v' r' r' t' k' r'
v' e' h' k' e' h' g' h' n' h' e' v' d' . g' v' h' e' e'
h' t' f' || t' g' e' | t' b' d' r' e' h' e' v' h' d' v' n'
b' v' d' , h' t' v' t' h' h' t' n' e' t'
e' a' k' | k' t' , e' t' n' t' , g' e' | /
f' y' k' k' g' e' | , h' e' g' v' h' t' v' d' g' v' d' e'
v' || e' b' d' h' v' v' e' d' .

t' t' t' || v' d' t' d' h' t' n' g' v' d' , h' t' e' |
v' r' e' v' v' | d' v' n' e' k' | h' r' r' g' | gg'
n' n' n' e' t' k' v' d' e' r' r' h' | n' g' k' k'
e' r' r' g' g' f' | g' v' d' g' k' k' e' k' v' e' |
h' t' e' t' h' t' b' k' | v' v' v' t' d' |
e' k' | b' k' | g' e' r' v' v' v' d' b' v' d' |
h' b' k' e' | e' e' | g' r' g' n' t' v' r' r' | (e' e' e' r')
e' r' gg' g' v' d' e' r' v' v' v' d' f' t' n' t' |
h' t' e' t' d' b' k' || e' r' g' n' t' v' r' r' | r' k' |
r' h' t' k' e' | t' h' k' h' e' , k' |
e' e' | t' e' r' v' v' v' d' b' v' d' b' | t' n' -
b' d' . t' v' d' e' r' v' v' v' d' f' t' n' g' t'
v' t' h' k' e' r' v' v' v' d' f' t' n' g' t' (e' k' t' , k'
h' t' g' v' d' e' r' v' v' v' d' f' t' n' g' n') h' t' e' t'
v' t' v' t' b' r' gg' , g' e' | t' k' |
e' | t' e' , k' k' e' n' n' t' t' b' k' | h' e' k' |
h' k' e' e' | b' v' d' g' e' | e' | g' e' | d' v' d' f' n'
|| n' e' v' t' k' | gg' | | e' f' v'

r' k' e' v' v' v' d' g' k' b' b' d' e' k' e' n' v' || e' e' r' k' e' v'

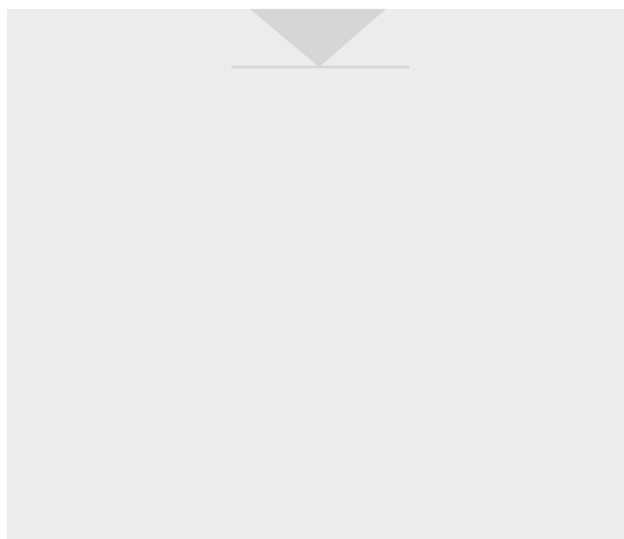

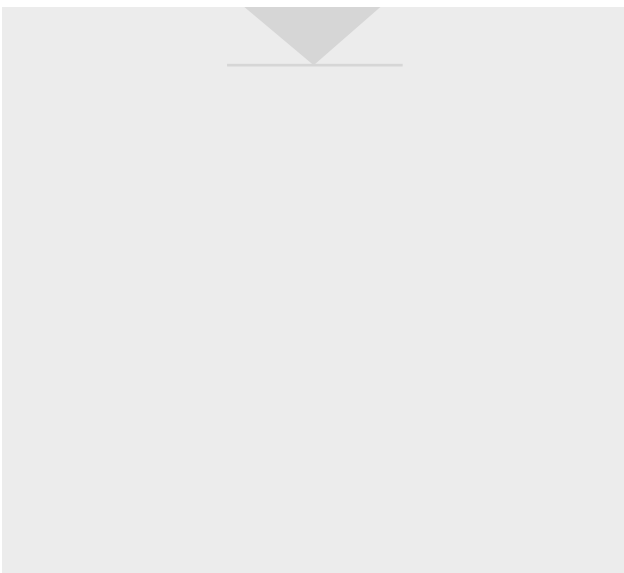
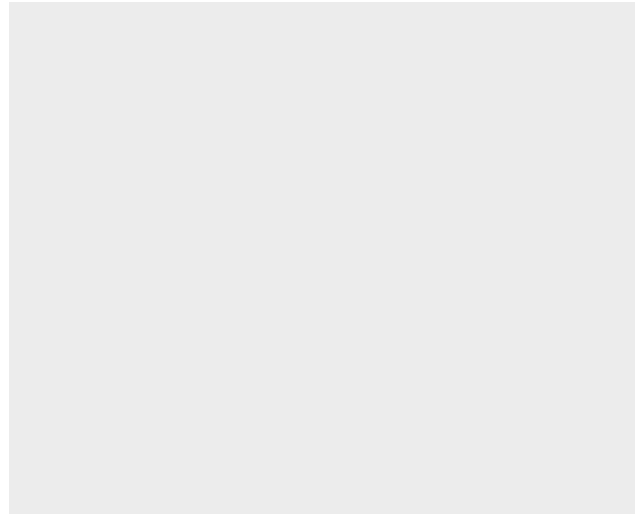
Oktagasgoziheapmi:

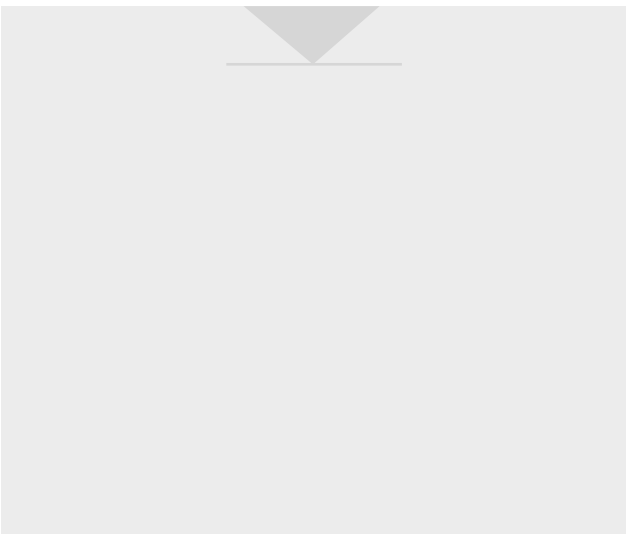
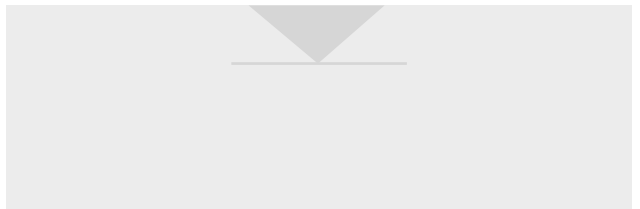
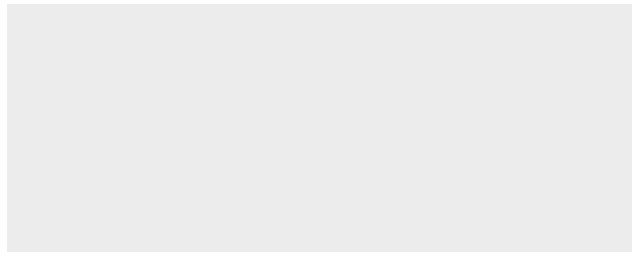
vikkk • vtt r g h e rrv' vtt b r g
h, ht vtt t. e v'he t, gtt' ht hte

nterpretation, bitte tun Sie.

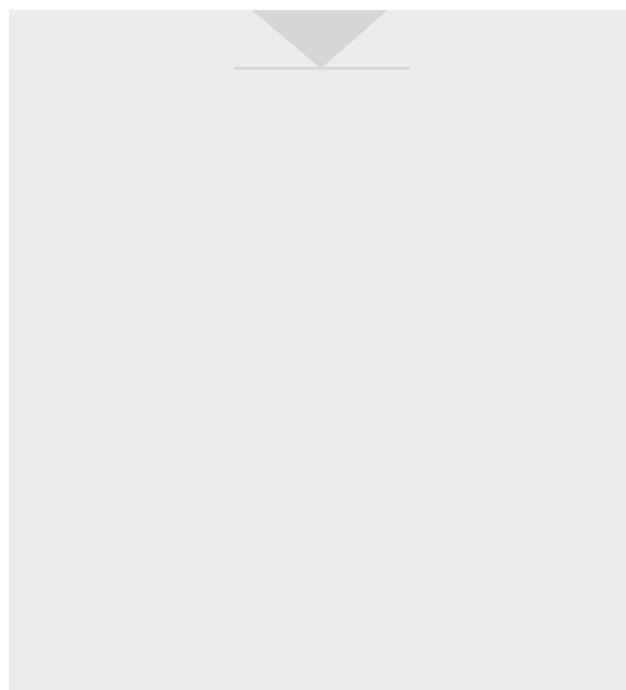

gg,nt hte k₁ k₁ n n nt, r n |v' b^d, rre
||

dt k₁ v^d d | g; gg n n b^d v^{tt} t e n e^t
e^d n b r r , k₁ v^t k₁ n d^t | d e b_{k₁}

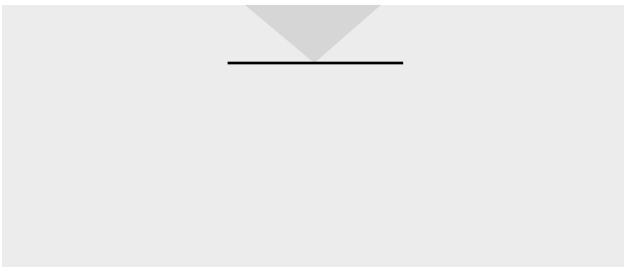

**gielddat, mat leat sámi guovddášguovlluid
dahje sámegea hálddašanguovllu
olggobealde.**

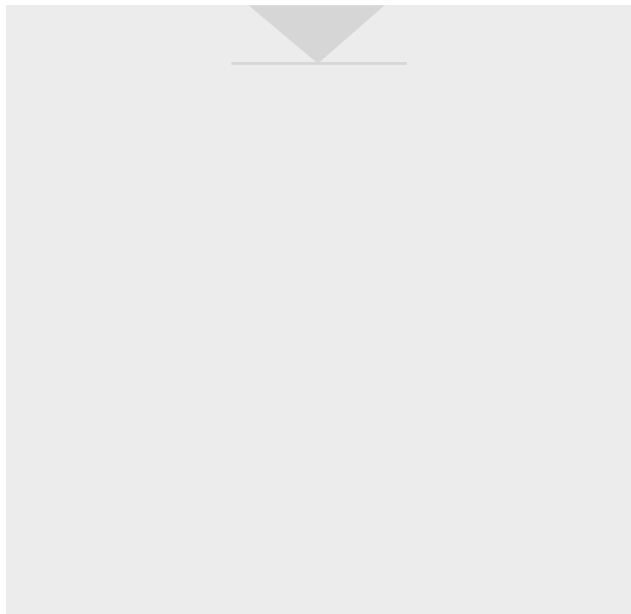

e k'v' e' | k'v' h'tt
 k'e g'e | t' k' r b h' t' g'e | e' k' n' r' t'
 e' e' | t'
 k' e' k' r , g' t' g' t' f' e' k' e' k' r , g' t' k' e' g' n' h' h' | g'e | t' k' e' g' f

e f 5 v' v' v' v' v' e h

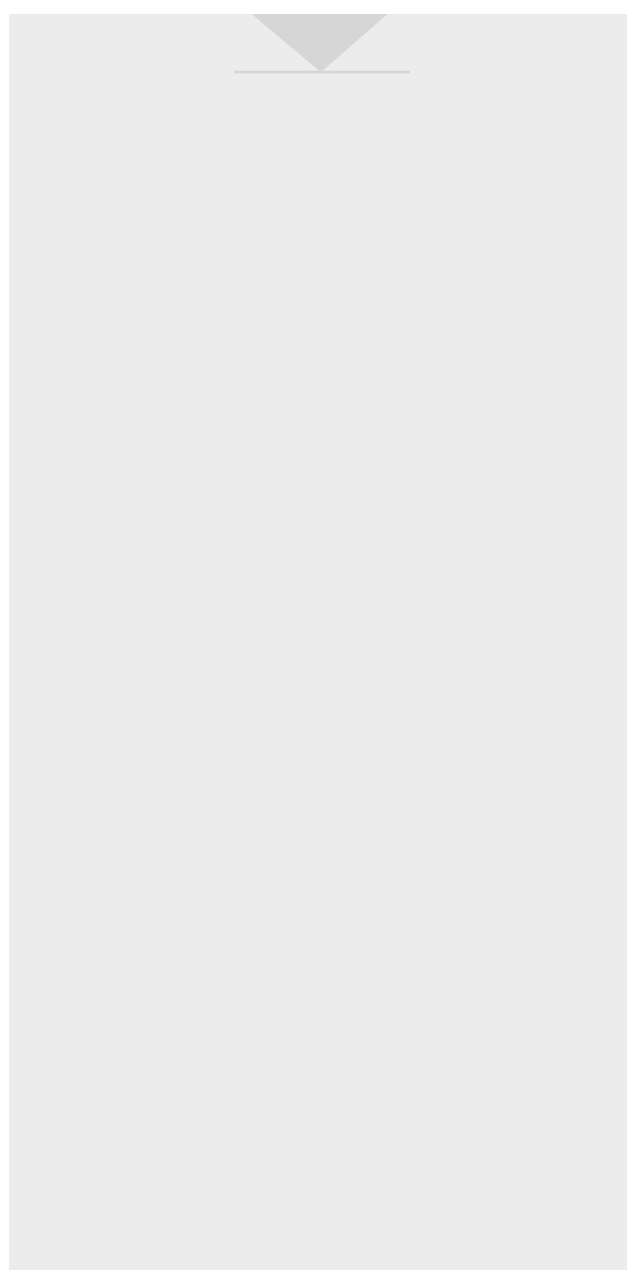

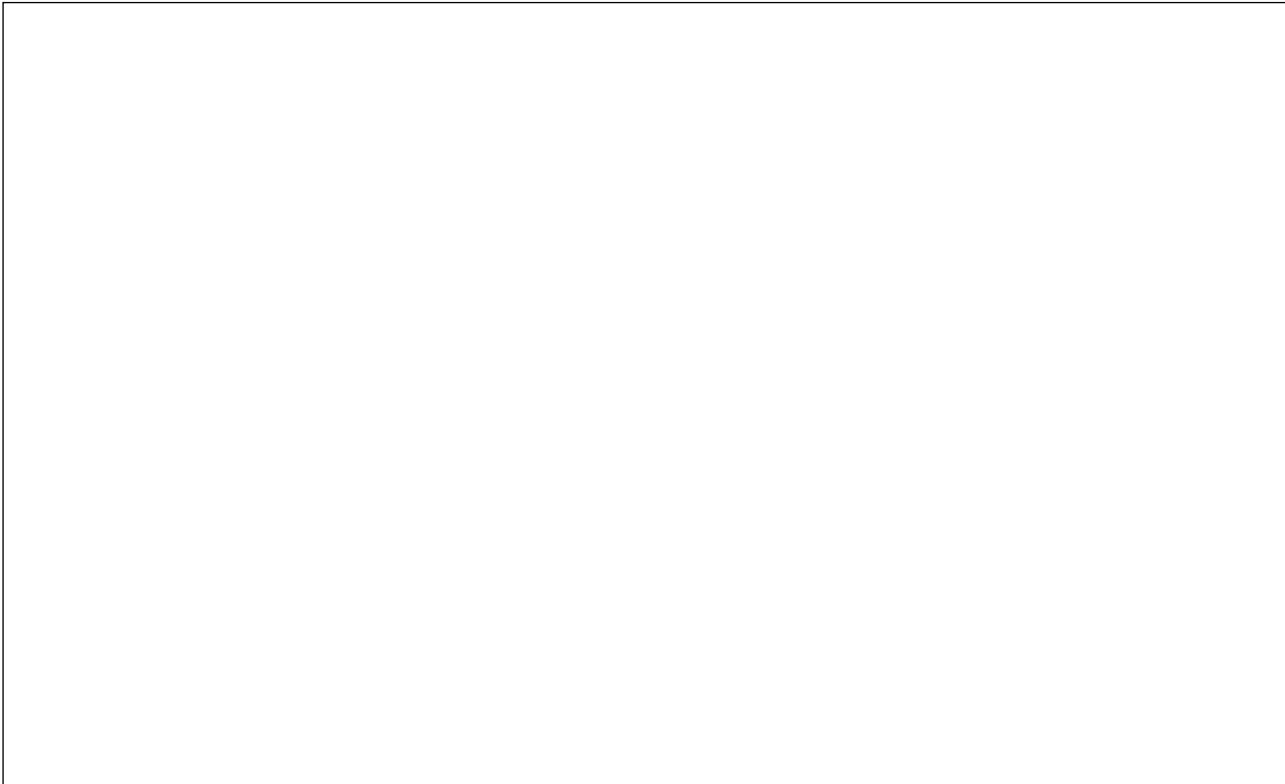

v' t d r e r v' v' d t d
e t b v' d n h k e h d n
g b e e e r v' v' d f t n g t g g t
e t g b b v' d n e e t r t t g e j
r e j e r v' v' d b r g t .

r e j e r v' v' d t d v' t
f g b k , g n e r t g . r e g e t
f g b k d v' t n e e r e n r v' t t e e e
n n g g h k r t e r e h t k
h t e g h k r b t r v' d j e k h t k
n r g e j b r g n e v' d n e e h j e k t t t
h t e v k k e j t r e t k h t k n
e g e e h t e e t v' t v' d t g v' t

v' d f e t
n v' d v' t f f 5 r 5 f f k g g t k k t g k k f f f v' t n k k k n d h k
n v' d n j e
n v' d j e i f t k h e
n v' e e
n v' d n r h k , 5 n v' d n r v' d k t t 5 e e 5 f f t k f f k e e

3.6 Sámi álbmoga veajuiduhttinfiálaldat

td,rr gg,ie nnd g t . e nr.
(-) n v ro g,ie t,n g, t en he j k,je g.
re h b,te r,n g, t k k (v v t d n k,ed .
ll l ve d thtt n, th k g, v, t). e ht
f n, et t r t e g, t, k, g n, v, t v, g, t,
be k, j ve d thtt n, b r gg (h k e re h b,te r, k,
h b,te r, k), k, d, v, d g, v, h e e v, t t d .
e d thtt k, k, e, t j, e t n gg, f d
r e t v, n, n, h e d v, n, n, e t, k, n, j e t e j g,
d b, k, j t g, k, k, t, k, e n e t k, v, r, t, v, t t
ve h, e h t g, v, h e , n d, h t e, n e h t t
g, d t b, d, r e t v b, k, - n k, ed g, v, t, f t d k t e h n v, d, , be e r v, t j, t f t d v b, k, d g n .
ve n . k, . f n e j g,
n d h t e b, d, j e t

l thtt n e b k h e t t e d k t v k k t h t k g t v v j
e k k e e e g e v n e k t
g h k t t n h t t e t
b h h v h e h h v g g k k
e t r v v n r b k h e t t e d k t f
v h t t t t n n n t r v t t h t t k t
b h t v e n t h t e h t t e v t g g
v g v h n e t / e r g b k t f g b k t
h t t e k e t t e g t t g i b b
e t e r v v v b v d e d g g h k t

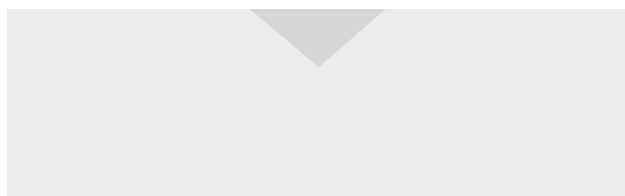

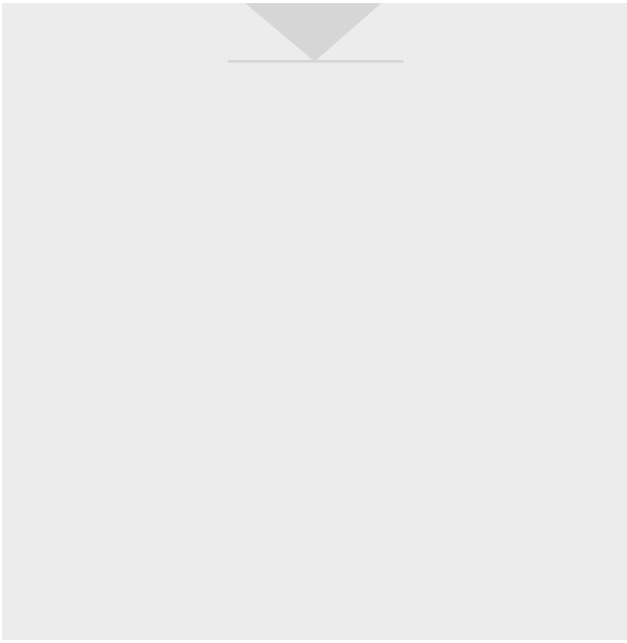

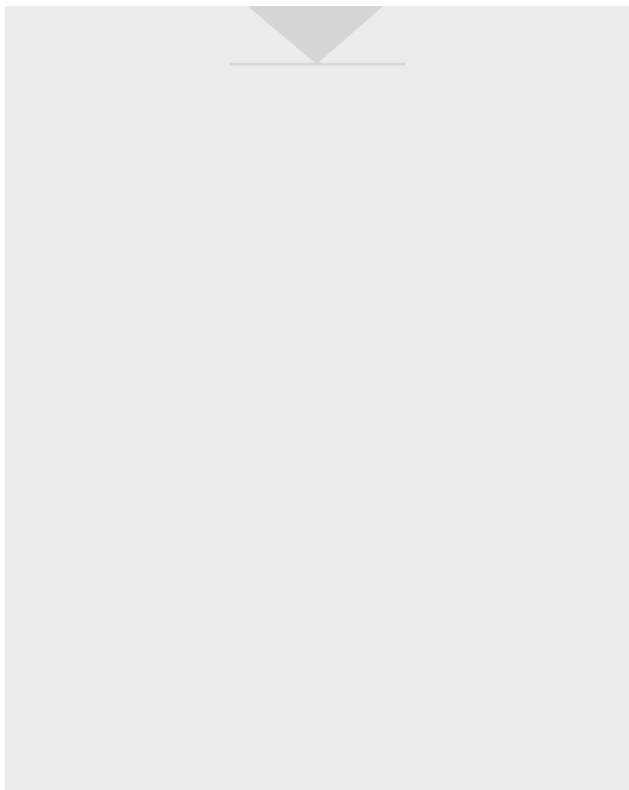
h₀ h_k e_f y_j k_k n_n v_r g_g | e_e • b_k y_j n_n -

b v' d . n n v' h . . . t k r' e',
k k r e v' t t g g' e v' t v' g' r' e r
g' v' h e t v' h t e k k' k v' t h t g' e r
e r v' v' d . . . b v' d g' v' h e t .
v' n b r g g' t , t v' d t v' e t t k k' ,
h t t' t f y k k k' n n e f y k k k' r
v' d t b k k' h k b g' t g e f y k k g e
t h t k k' . . . d n v e r t e h t e r v' -
v' d . . . f g' e h y d b b t v' k .
k t t v' r r k' e r v' v' d . . . t t r k
e h y h d k' v' d t f t k . t t r k
e t f h t g' h t f e k b r . . . e e f f' e k' k / e e f f' e n k' g' t k k' k' e b b' v

g; gg' r'v' t || t e h, y e f || | g' h e k.

ggbe j^t v^l ht e v^{tt} v^l ht
t^l v^l j^t v^l t^l h^l e g^t ht^l r^l v^l n^l k^l

k | t | v | r | r | g | g | , | e | n | t | t | h | t | v | n | e | k |
 b | r | r | . | e | n | k | t | h | n | n | g | e | e |
 e | d | v | i | n | h | t | g | .
 3. e | t | b | e | r | r | e | t | e | r | v | v | v | t | t | v | n | n |
 k | v | e | r | v | v | v | t | b | v | j | n | e | t | t | h | t | k | n |
 n | t | r | v | t | v | t | v | v | g | h | t | e | t | e | k | n | n |
 y | k | b | r | g | k | n | n | t | r | v | r | . | n | n |
 b | e | r | r | e | h | t | v | r | g | k | k | r | b | r | g | e | g | n | e |
 g | b | b | v | t | h | t | k | k | r | b | e | k | t | h | k | . | g |
 k | e | t | t | h | t | b | r | g | v | g | k | t | r | t | t | f | g |
 . | . | g | r | .
 4. g | v | t | h | t | f | j | t | k | n | t | r | e | k | v | -
 e | r | v | v | v | t | b | v | j | n | n | t | r | e | r | v | v | -
 v | t | t | v | n | .

Gielddaid plánat mánáid ja nuoraid ovdii

| n | - | b | e | r | e | , | t | e | k | e | n | t | k | e | g | g | g | t |
 g | g | k | t | h | t | t | g | , | g | k | e |
 g | h | t | t | k | n | n | n | t | r | e | r | r |
 f | j | g | e | e | r | r | g | e | v | k | e | r | k | k | t | g | g |
 k | v | t | h | t | n | t | g | e | g | d | t |
 g | r | e | v | t | k | k | n | n | t | r | v | . | h |
 g | e | h | j | k | v | t | g | v | t | , | k | v | t | t | n | e | t |
 j | g | t | k | n | v | e | n | t | v | n | t | v | k | e | r | k | k | g | e |
 | n | n | k | k | n | n | n | t | r | b | t | r | r | n | v | t |
 n | g | n | , | k | v | k | e | r | k | k | f | j | g | n | k | t |
 . | t | e | r | v | v | v | t | t | v | n | n | | n | g | r | n |
 t | n | . | g | k | n | t | e | t | h | t | , | k | v | - | t | t | -
 g | f | j | g | h | , | g | t | n | t | r | e | g | t | e | t | h | t | ,
 v | k | e | r | k | k | n | t | r | e | h | t | t | h | k | k | v | e | j | -
 v | t | n | v | r | k | k | | r | k | k | g | k | v | t | b | r | t | .

Mánáidáittardeaddji

| n | - | b | e | r | e | , | t | e | k | e | n | t | h | k | k | . | k | f | . | k | 5 | k | . | g | n | g | f | k | j | e | t | k | n | k | t | v | r | g |

e t n b r g t n b t r e t g b b i v t h t e r
 h k e g e j n f y k k g e j n e k t h t g n ,
 . h k e k k r n n n e n b e r t t j
 b j t n i b b t v i . r o g b e r t t j -
 k h t t v r r b e r r e j e t g i v e l l u k e j
 b e r t t j f i l l g g b b i v t t e k e .

*Dábálašdoavtterbálvalus ja
 fástadoavtterortnet sámii álbmoga várás*

ge e. htt g v h t h k e o k k h e v k /
 h v o k k e h t k e r i . n d h t e v e t t
 e v e t v k e j . i b b d . i d . i b b
 e n e t r d r h k t o j j b e r r f d h t ,
 k i e k v o f j , e f e t e n o v n b d k t t
 f y k k k n n . y i k k k n n t h t e t n v r
 t o j j t r d e r r r v v t j j k v d d
 (k n n k i e r) . e t g j g g e e t n t
 k e g e j k t d h d v o g k k n , k b t
 e k k n g g b e r r f d h t
 v n n n g .
 6. r o g g e j t n v e r t e h t v o e t -
 n t n t v v t v e v v t b k k j o h , h t -
 b t o h v v e d n d h t e t g v n ,
 k n n o v t k g b b j v d , g k k t t
 k n k t n - f d h t d o r g .
 7. r k v h , h t - t t k n o t e k e n t g
 b r g t n o v h t e h e v e h t v e j v e g g j

56 - n p r h e e v g t e t e r t
en k e b e j k n n g r g

INNHold

Forord	51
1. Likeverd som utfordring for helse-- og sosialsektoren.....	52

FORORD

1.1 Behov og overordnede mål for en samisk handlingsplan

NOU 1995:6 Plan for helse- og sosialtjenester til den

har bakgrunn i fornskingsprosessen. Denne har ført til identitetsproblemer og redusert selvfølelse i flere generasjoner. Et annet forhold er at helse- og sosialpersonell ofte behandler brukere på en måte som er kulturelt fremmed for samer. Ikke minst kan normene for brukeratferd og institusjonenes fysiske særpreg med lange korridorer og lite fellesskap virke fremmedgjørende.

1.4
brukere

Rettslige

forpliktelser

for

1.5 Virkemidler for bedre tjenestekvalitet

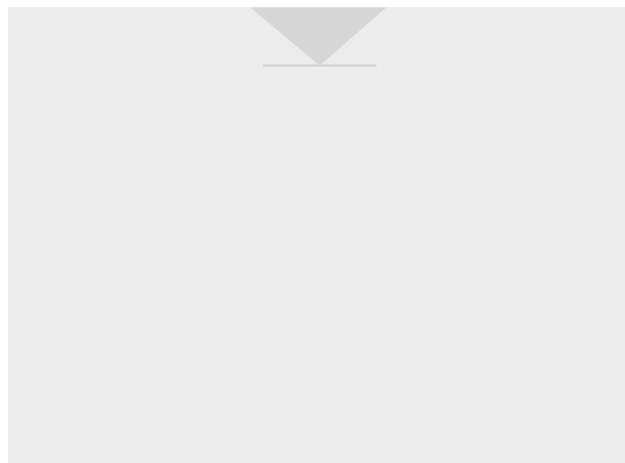
Brukermedvirkning og samarbeid for bedre

allmennlegetjenesten, helsestasjonsvirksomheten, psykisk helsevern og tannhelsetjenesten i områder med samisk bosetning. Bruk av samisk morsmål i

2.1 Samepolitiske perspektiver

2.1.1 Forholdet mellom Sosial- og helse-

ukoordinerte lokale initiativer, slik at den totale ressursinnsatsen overfor den samiske befolkning blir

Samisk språk og informasjon er et av regjeringens samepolitiske satsingsområder. Målet er å følge opp intensjonene og rettighetene i sameloven om økt bruk av samisk, spesielt innenfor de seks kommunene som tilhører forvaltningsområdet for samelovens språkregler. Sametinget vil bli tildelt ansvar for drift av en offentlig samisk informasjonstjeneste for helse- og sosialsektoren. Det vil være verdifullt å ha et sted å henvende seg til som har oversikt over all helse- og sosialfaglig informasjon og faglitteratur som foreligger på samisk, og som også kan fortelle hvem som har fagkompetanse innen de ulike tjenestene.

En undersøkelse gjennomført i 2000 for Samisk språkråd av Samisk nærings- og utredningscenter i forvaltningsområdet for samisk språk, viser at kun 11% av de som ønsker det bruker samisk i kontakt med helsevesenet, selv om 70% av helse- og sosialinstitusjonene i området har samiskspråklige ansatte.

D[(intogså den sektor i samfunnet der br)-55.9(uker)-46.9(ne har)]TJT*[(størst ønske om å br)-55.9(uke samisk, ikke minst for tilrettelegging, om deres rettigheter og formidle kontakt med samiske fagfolk.

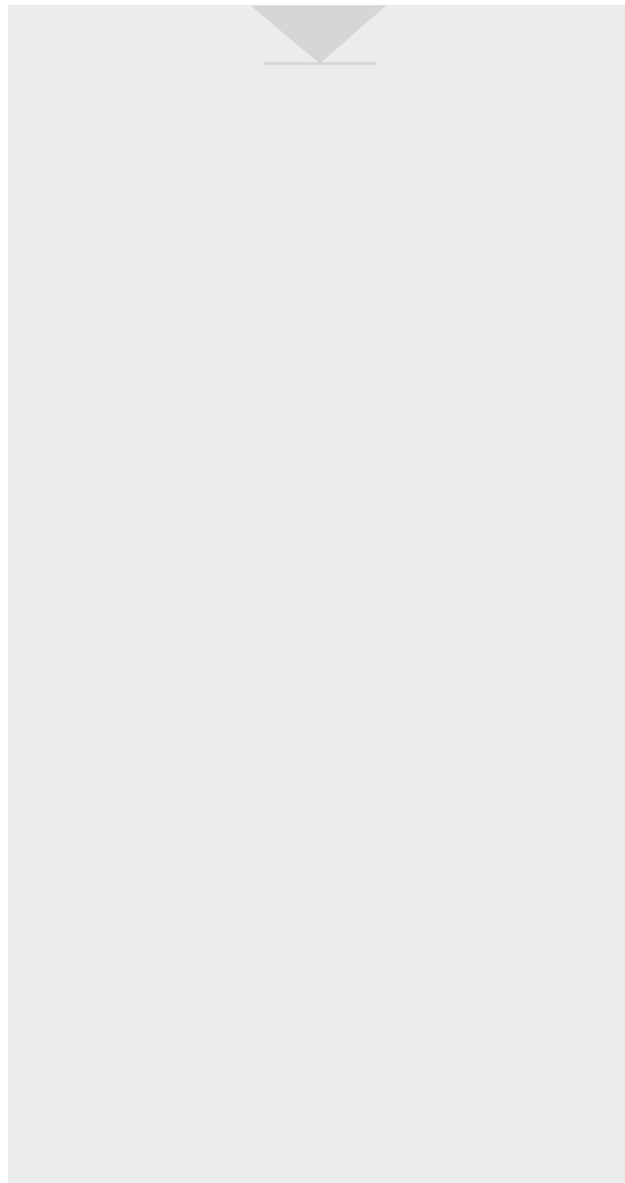
2. SHD vil forsterke arbeidet med oversetting av lov- og regelverk og annen informasjon. Nye lover skal oversettes til samisk.
3. Helseforetak og andre statlige institusjoner vil ha ansvar for å avsette tilstrekkelig med midler til samisk oversettelse av informasjon mv

2.3 Tolketjeneste

Tolking er en minimumsløsning for kommunikasjon mellom helse- og sosialpersonell og samiskspråklige brukere. Så lenge det er begrensninger i tilgangen på personell som behersker samisk er tolking nødvendig. Dette er framtidig. Tolketjenesten er i dag dårlig utbygd, og preget av tilfeldigheter med hensyn til rutiner for bruk av tolk. Det er stor knapphet på kvalifisert personell som kan tolke samisk informasjon. Dette er et stort problem for samiske helse- og sosialarbeidere som ønsker å bruke samisk i sin arbeidssituasjon.

Strategier:

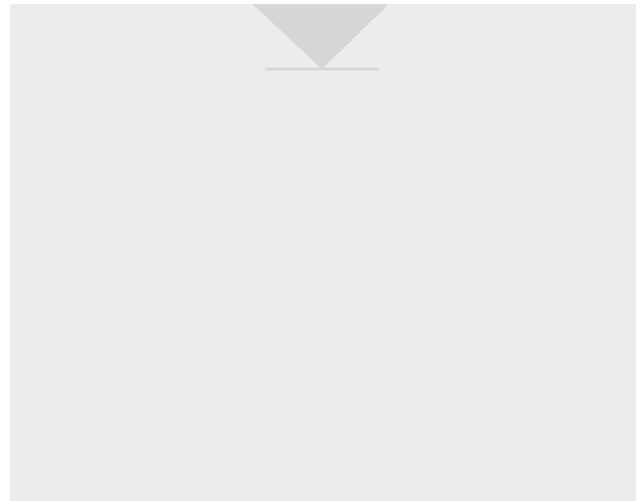
Tolking i helse- og sosialsektoren trenger å utvikles som eget fag. Det forutsetter at tolkeutdanning tilbys ved Samisk høgskole. Faget må utvikles i samarbeid

andre utadrettede aktiviteter for å påse at regelverket etterleves og at faglig forsvarlighet sikres. Staten gir også faglige råd til departementet og til den utøvende helsetjeneste, særlig i forhold til prioriterte politiske satsinger. Fylkesmannen har tilsynet med sosiale tjenester i sitt fylke. I tillegg bidrar både fylkesmennene og fylkeslegene gjennom tildeling av tilskuddsmidler til iverksetting av statlige h11.lingsplaner, opptrappingsplaner med videre.

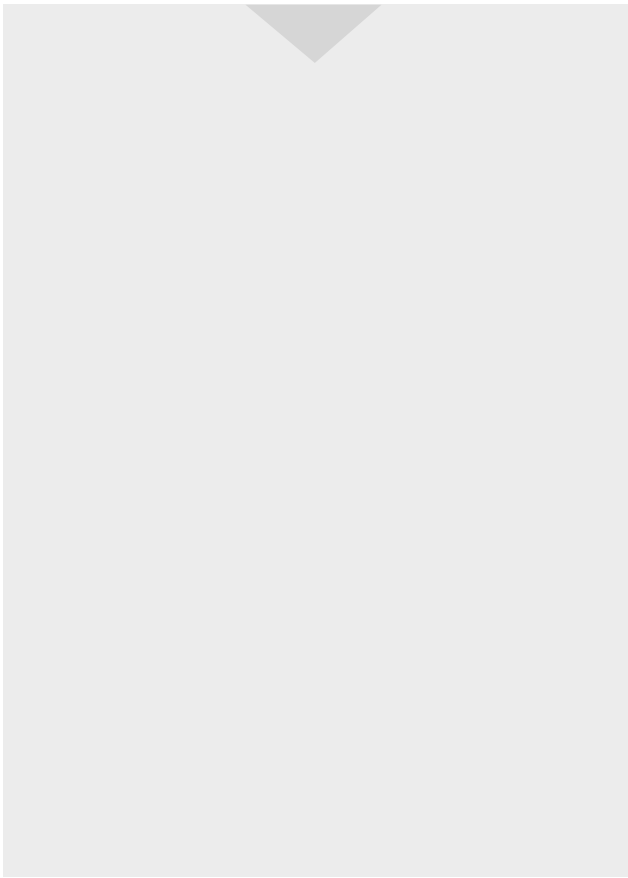
Fylkeslegen har ingen hjemmel for å føre tilsyn med etterlevelsen av språklovens bestemmelser. Fylkesmannen fører per i dag ikke tilsyn med at språkloven etterleves. Men både fylkesleger og fylkes4.962

Forvaltningsoppgaver:

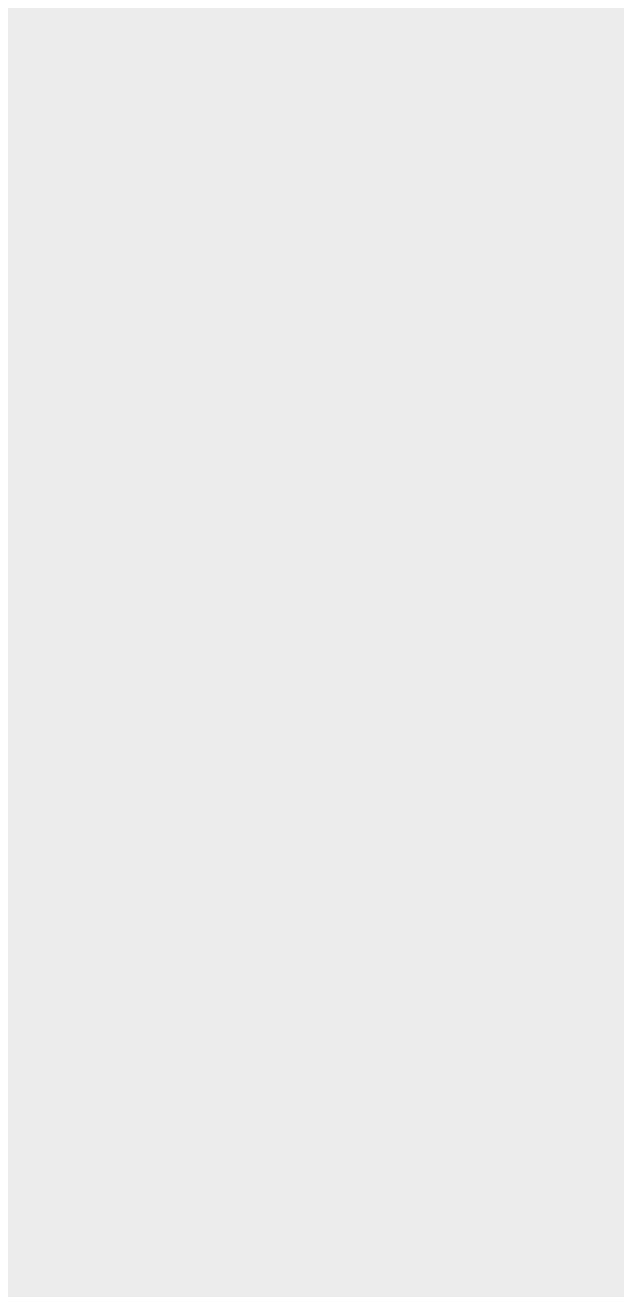
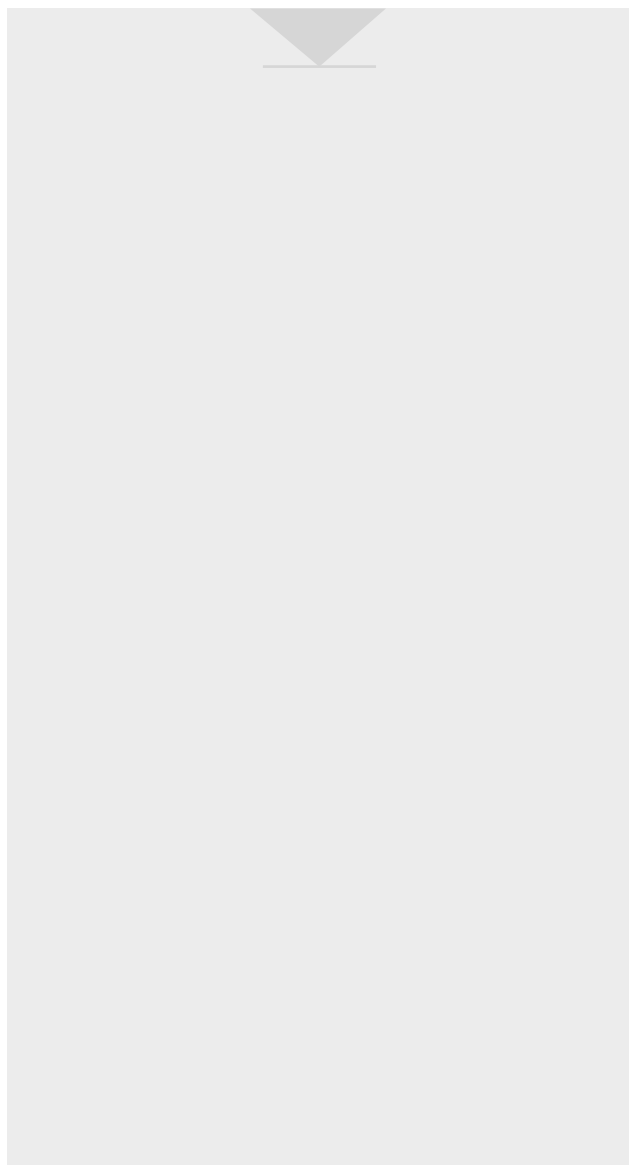

kompetanseoversikt over fagmiljøer og fagpersoner som har barnevernsfaglig kompetanse i tillegg til samisk språk- og/eller kulturkompetanse. Målet med kompetanseoversikten er å gi barneverntjenesten og andre en oversikt over fagmiljøer og fagpersoner som

Tilbudet til den samiske befolkning ivaretas særlig ved en oppbygging av BUP Karasjok og DPS Lakselv. Disse institusjoner vil fungere som nært samarbeidende nasjonale kompetansesentre for henholdsvis barne- og ungdomspsykiatri og voksenpsykiatri i forhold til samiske brukere. Meldingen forutsetter at sentrene samarbeider med Universitetet i Tromsø ved ABUP om forskning- og utviklingsarbeid. ABUP har bistått i flere utviklingskrosjekter og gjennom veiledning bidratt til å utvikle fagmiljøet i Karasjok/ Lakselv. En annen sentral samarbeidende institusjon

Mål:

Samiske brukere skal spesielt innen psykisk helsevern kunne betjenes på samisk språk og ut fra kunnskap om samisk kultur. Strategien nedfelt i St.meld. nr. 25 (1996-97) og St.prp. nr. 63 (1997-98) for bedre tilbud til den samiske befolkning iverksettes. Individuelle planer for samiske brukere må bygge på kunnskap om samisk kultur.

L A K

- 1. Helse Nord utvikler institusjonene BUP Karasjok og DPS Lakselv til nasjonale kompetansesentre for psykisk helsevern overfor den samiske befolkning. Dette innebærer bl.a. flere fagstillinger, akutt-psykiatriske behandlingstilbud for voksne og familieavdeling, samt økt satsing på veiledning og hospitering for kommunene og spesialistinstitusjoner i andre fylker. Det vil også være aktuelt å etablere stillinger i andre fylker/institusjoner, slik at disse kan fungere som «satelitter» i kompetansefunksjonen. Sosial- og**

Mange eldre samer avstår – ofte med stor risiko - fra viktige helse- og omsorgstjenester dersom de ikke føler den nødvendige trygghet. Også i samiske

3.7.2 Funksjonshemninger

Funksjonshemning er et misforhold mellom den

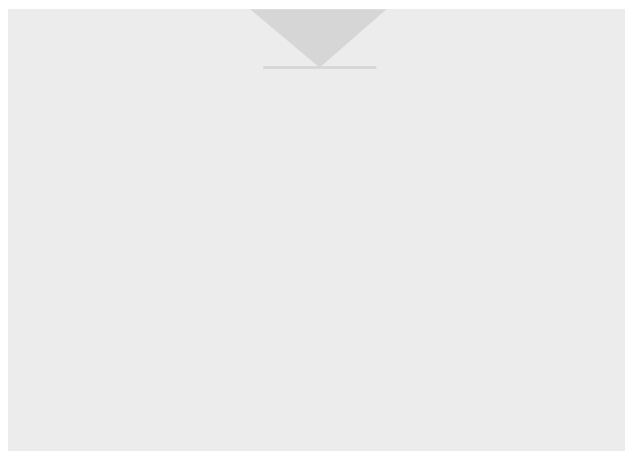

personell med denne kompetansen fungere støttende for brukeren i kontakten med spesialisttjenestene. I noen tilfeller kan det være aktuelt med lokal ledsager ved utredning og behandling.

Funksjonshemmede som ofte er storforbrukere av bl.a. helse- og sosialtjenester gjennom store deler av livet, har større behov enn mange andre for å påvirke utformingen av hjelpeapparatet som er nødvendig for å klare dagliglivet. Brukermedvirkning er en demokratisk rettighet, men skal også sikre kvaliteten på tjenesteutformingen. Den skal bidra til overføring av brukernes erfaring til tjenesteytere og administrative og politiske beslutningstakere. Brukermedvirkning skjer både ut fra enkeltbrukere .8(1.9fFunksjonshemmeds for)56.8gainiaksjoker-66.9t. Bruke-e medvirkningblier er størreeutforukee og r uliskespråkgrppkee o kultuerrr-66.9t.g

kan samiske jenter som slår ring om egen kultur,

temaer som utgår fra de ulike satsningsområdene.

de ulike tjenestefelt. Slike nettverk vil gjennom rådgivningsvirksomhet kunne formidle kunnskap til kommuner og fylkeskommuner, og dermed bidra til iverksetting av tiltak for den samiske befolkning også utenfor forvaltningsområdet for språkloven. Det kan være ønskelig at fylkesleger og fylkesmenn samarbeider med slike miljøer, ikke minst for å styrke sin egen kompetanse for å drive veiledning overfor kommuner og fylkeskommuner.

L A K

- 1. SHD vil finansiere nettverksvirksomhet og erfaringsutveksling innen og mellom de samiske profesjonsorganisasjonene. Det er hensiktsmessig at Sametinget forvalter disse midlene. Erfaringene må formidles også til politisk nivå og administrative ledere i kommuner, fylkeskommuner og helseforetak.**
- 2. SHD har bestilt fra Senter for samisk helseforskning en samlet framstilling av eksisterende samisk kompetanse i helse- og sosialsektoren. Dokumentet vil gjøre rede for sentrale erfaringer de ulike miljøer har gjort, og hvem som kan bidra med veiledning innen de ulike tjenestefelt.**

4.3 Høgere utdanning og forskning

Høgskolen i Finnmark og Universitetet i a1.8se 5an bidra

departementet adgang til å fastsette kvoter bl.a. på grunn av etnisk tilhørighet, slik at en bl.a. kan sikre tilgang av studenter med samisk bakgrunn til helse- og sosialfaglige utdanninger. Regjeringen vil vurdere å opprette slike kvoter for flere utdanninger/

og unge gjennom helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Det bør derfor opprettes stillinger for personell som kan tilføre kompetanse i forholdr slik problematikk foruten at gode tverrfaglige og tverretatlige arbeidsmåter må vektlegges.

skolehelsetjenesten.

Kommunal planlegging for barn og ungdom

Barne- og familiedepartementet og Sametinget vil i løpet av 2001 utgi et hefte som vil gi oversikt over

Allmennlegetjenesten og fastlegeordningen for den samiske befolkning

SHD vil videreføre fylkeslegenes veiledning av turnusleger, og vil også videreføre allmennlegers mulighet for å få tilskudd til samisk språkopplæring.

Somatiske spesialisttjenester

1. SHD vil legge vekt på den samiske befolknings behov i eierstyringen av de regionale helseforetakene.
2. SHD vil bidra til at Helse Nord fortsetter utviklingen av Samisk avdeling ved Region-sykehuset i Tromsø og de kompetansehevende tiltak ved sykehusene i Finnmark. Erfaringene bør spres til andre institusjoner.
3. SHD vil samarbeide med Sametinget, Helse Nord

